

Катеринчук Катерина Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і криміналістики Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

ЗДОРОВ'Я ОСОБИ ЯК СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ТА ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ

Здійснено аналіз дисертаційних та монографічних досліджень, а також порівняльну характеристику робіт українських науковців з моменту прийняття Кримінального кодексу України. Викладено думки щодо подальшого проведення комплексних спеціальних досліджень злочинів проти здоров'я особи.

Ключові слова: побої; мордування; катування; мучення; тілесні ушкодження; біль; страждання.

Осуществлен анализ диссертационных и монографических исследований, а также сравнительная характеристика работ украинских исследователей с момента принятия Уголовного кодекса Украины. Изложено мнение относительно дальнейшего проведения комплексных специальных исследований преступлений против здоровья личности.

Ключевые слова: побои; истязания; пытки; мучения; телесные повреждения; боль; страдания.

Dissertation and monographic research analysis of the problem. Comparative characteristics of Ukrainian scientists' works in the view of the new Criminal Code of Ukraine adopted are revealed in the article. Author's opinion about further complex special research of the crimes committed against the human health is expressed. Previously studied material is taken into consideration.

Keywords: beatings; torturing; suffering; physical cruelty; personal injury; pain.

Конституція України в ст. 3, 27, 49 визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Важливим питанням є виявлення недоліків норм кримінального закону, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти здоров'я особи, передбачені ст. 121–127 та 130, 133 розділу II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Кримінального кодексу (КК) України.

Саме тому необхідним є розроблення обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правових норм.

Досліджуючи кримінально-правову літературу з розглядуваного питання, можна дійти висновку, що зазвичай автори наводять кримінальну характеристику складів злочинів, присвячених охороні здоров'я особи. Це науково-практичні коментарі КК України за редакцією П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, В. Т. Маляренка, М. М. Мельника, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, С. В. Фесенка, М. М. Хавронюка, С. С. Яценка та ін.

На жаль, у нашій державі, порівняно з Російською Федерацією, не так багато науковців, які безпосередньо досліджували цю проблематику. З цієї думкою погоджується С. В. Хилюк [1, с. 227], яка зазначає, що проаналізувавши розвиток учення про злочини проти життя та здоров'я особи, можна констатувати таке:

негативно оцінено наукою кримінального права України розташування розділу про злочини проти життя та здоров'я особи в структурі Особливої частини КК України, а також точаться дискусії навколо визначення переліку злочинів, родовим об'єктом яких є життя і здоров'я особи;

справжні баталії точаться навколо доцільності існування окремого складу злочину «Катування»;

основні зусилля науковців концентруються на тлумаченні диспозицій відповідних норм, питання караності практично залишаються не дослідженими; доводиться констатувати, що в низці випадків не законодавство «дотягується» до закріплення наукових здобутків, а наука використовується для виправдання недоліків законодавства;

поодинокі спроби допомоги практикам у вирішенні спірних випадків кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я доволі часто робляться без урахування положень Конституції України, Загальної частини КК України та теорії кваліфікації злочинів [1, с. 64–65].

Отже, недосконалість законодавства та відсутність досліджень призводить до непоправних помилок на практиці. Саме тому деякі науковці досліджують проблемні питання кримінального законодавства, зокрема злочинів проти здоров'я особи, та пропонують своє бачення.

З 1991 р. злочини проти здоров'я досліджувалися в п'яти монографічних роботах, у тому числі у двох – на рівні дисертацій. Це такі праці: В. І. Борисов «Злочини проти життя і здоров'я» (1995 р.), А. В. Байлов «Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання» (2004 р.), К. В. Катеринчук «Кримінально-правові та кримінологічні заходи запобігання катуванню» (2010 р.), М. Й. Коржанський «Кваліфікація злочинів проти особи та власності» (1996 р.), В. В. Сташис «Особа – під охороною кримінального закону» (1996 р.) [2, с. 6].

Варто звернути увагу на монографічну роботу М. Й. Коржанського, у якій було приділено увагу системності процесу кваліфікації, викладенню вимог судової практики, формуванню особливостей і складностей кваліфікації найпоширеніших злочинів, питанням, що безпосередньо

пов'язані зі складом злочинів проти здоров'я особи. Так, наприклад, науковець вважає, що об'єктом усіх злочинів проти здоров'я є здоров'я іншої певної особи незалежно від її стану та аномалій [3, с. 30]. Однак автор не зазначає обов'язкові ознаки суб'єкта злочину, лише вказує вік, з якого настає кримінальна відповідальність [3, с. 41], або «... особи, яким до вчинення злочину минуло ...» [3, с. 44]. Отже, автором не визначено обов'язкові ознаки суб'єкта злочину. Незрозуміло залишається позиція науковця щодо такого злочину як незаконний аборт, та чому цей злочин автор відносить до злочинів проти здоров'я особи.

У роботі В. В. Сташиса на основі чинного кримінального законодавства й матеріалів судової практики досліджено проблеми відповідальності за злочини проти життя, здоров'я, волі й гідності людини. Надано рекомендації щодо правильного застосування відповідних норм КК України. Автор зазначає, що об'єктом злочинів проти здоров'я особи виступає здоров'я людини [4, с. 80–81].

В. І. Борисов, досліджуючи проблемні питання злочинів проти здоров'я особи, дослідив не лише особливості кваліфікації цих злочинів, а й здійснив порівняльну характеристику кримінального законодавства країн колишнього Радянського Союзу щодо видів тілесних ушкоджень [5].

Л. П. Брич також досліджувала «Злочини проти здоров'я та проти безпеки життя та здоров'я по законодавству України» [2]. У праці висвітлено такі питання: система злочинів проти здоров'я й проти безпеки життя та здоров'я за законодавством України; дискусійні питання та перспективи розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти здоров'я, проти безпеки життя та здоров'я за законодавством України; розмежування злочинів, спільними ознаками яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини. Автором запропоновано: унесення змін до ст. 130 КК України, а саме: «... зняттям цього злочину визнавався не лише вірус, а і збудник невиліковної інфекційної хвороби, небезпечної для життя людини, будь-якої іншої етіології; виключення ст. 127; унесення змін до ст. 365, 373, 424; виключення з диспозиції ч. 2 ст. 365 та ч. 2 ст. 373 словосполучення «за відсутності ознак катування» [2, с. 110–111]. Ми погоджуємося з позицією автора щодо доцільності внесення змін до ст. 130, але виключення ст. 127 КК України є недоречним, оскільки застосування катувань загальним суб'єктом у такому випадку є неможливим, це призведе до виникнення суперечностей щодо правильної кваліфікації на практиці.

У 2011 р. вийшов посібник, присвячений проблемам відповідальності за злочини проти життя та здоров'я особи – (А. О. Данилевский, Г. С. Болдарь «Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи: проблеми кваліфікації та відмежування від суміжних складів злочинів») [6]. У роботі висвітлено питання відмежування складів злочинів один від одного, наведено приклади, що розкривають суть цього питання. Однак у праці не розкрито склади злочинів проти здоров'я особи, лише деякою мірою – поняття

об'єктивної сторони. Автори не дотримуються класифікації злочинів проти життя та здоров'я особи, що існує в теорії кримінального права, не відокремлюючи при цьому «злочини проти здоров'я» та «злочини, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини».

У 2004 році А. В. Байлов захистив дисертацію «Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання». У роботі дисертантом надано своє авторське бачення понять «насильство», «тяжка образа» в розрізі ст. 123 КК України. Крім того, автор пропонує до ст. 123 внести зміни, а саме: «... відповідальність особи за вчинення тяжкого тілесного ушкодження в стані сильного душевного хвилювання, що виникло не лише внаслідок протизаконного насильства чи тяжкої образи з боку потерпілого, а й внаслідок аморального діяння, систематичного знуцання або інших протиправних дій з боку потерпілого. Під аморальними повинні визнаватися будь-які діяння, що суперечать панівним у суспільстві нормам моралі (сексуальні домагання, обман, зрадництво, моральна неохайність тощо)» [7, с. 176–180]. Напевно, під час унесення саме цієї пропозиції автор керувався положеннями ст. 66 «Обставини, які пом'якшують покарання» КК України, у якій у ч. 1 п. 7 йдеться про вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого.

Н. В. Уварова в роботі «Кримінальна відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, учинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» (2012 р.) установлює елементи подібності й відмінності злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, із суміжними злочинами. Визначає проблемні питання покарання та пропонує пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України, а також рекомендації стосовно практичного застосування кримінально-правових норм злочинів проти життя та здоров'я особи, учинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Водночас не зрозуміло є позиція автора щодо класифікації злочинів: ст. 126, 127 КК України автор відносить за особливостями конструкції до злочинів з формальним складом [8, с. 170]. Ці злочини є злочинами з матеріальним складом, адже законодавцем передбачено наслідок у вигляді болю та страждання. Крім того, автор пропонує розширити перелік можливих мотивів у частинах других ст. 121, 122, 126, 127, а саме: «... з мотивів расової, національної, релігійної, політичної, статевої, етнічної нетерпимості або нетерпимості, зумовленої різним соціальним походженням, майновим становищем, місцем проживання або мовою» [8, с. 172]. На нашу думку, таке доповнення є недоцільним, адже мотивів може бути багато, крім зазначених автором. Було б раціонально внести ці доповнення до п. 3 ч. 1 ст. 67 «Обставини, що обтяжують покарання».

У монографії «Запобігання катуванням» (2010 р.) повною мірою висвітлено міжнародні стандарти в галузі запобігання катуванням, нелюдському й такому, що принижує гідність, поводженню й покаранню.

Запропоновано класифікацію міжнародних документів, що існують у галузі прав людини: за змістом, сферою дії та юридичною силою. Недоліком цієї роботи є відсутність власних висновків авторів. Так, А. О. Червяцова зазначає: «... кожне порушення прав людини містить елемент приниження людської гідності і кожне – тягне для потерпілого негативні наслідки, фізичні та духовні страждання» [9, с. 36]. Ми не погоджуємося з таким твердженням, по-перше, наслідками катувань, як зазначено в ст. 127 КК України та міжнародних актах, є біль та страждання, по-друге, спочатку автор стверджує, що катування містить елементи приниження людської гідності [9, с. 36], потім – це форма поганого поводження, що спричиняє жорстокі страждання [9, с. 48]. У ст. 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ідеться про абсолютну заборону катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання. Тому ці поняття є самостійними, відокремленими один від одного, хоча й тісно пов'язаними.

В. Є. Михайлов у роботі «Кримінальна відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невеликої хвороби: соціальна обумовленість та склад злочину» (2011 р.) конкретизує зміст інфекційних хвороб і визначає їх місце в системі ознак об'єктивної сторони та пропонує виключити термін «вірус» з диспозиції ст. 130 і викласти ч. 2 цієї статті в новій редакції: «За заподіяння суспільно небезпечних наслідків злочину, передбаченого ч. 1 цієї статті, у виді зараження іншої особи, що є небезпечним для життя людини» [10].

Є. В. Корнієнко в дисертації «Кримінально-правова характеристика зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невеликої інфекційної хвороби» (2013 р.) висвітлено, крім об'єктивних та суб'єктивних елементів складу злочину, передбаченого ст. 130 КК України, питання відмежування від суміжних складів злочинів, призначення покарання. При порівнянні таких робіт, автори пропонують виключити термін «вірус» з диспозиції ст. 130 КК України, що є доречним [11].

Отже, більшість наукових досліджень означеної проблематики були проведені та опубліковані ще до прийняття КК України 2001 р., а дисертаційні дослідження лише постатейно вивчають питання, що стосуються охорони здоров'я особи. Розділ КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, залишився без суттєвих змін. Сьогодні багато питань залишаються недослідженими. Так, залишаються незмінними види тілесних ушкоджень: тяжкі, середньої тяжкості та легкі тілесні ушкодження. Під час прийняття нового КК України поза увагою законодавця залишилася певна неточність щодо формулювання однієї з негативних ознак середньої тяжкості тілесних ушкоджень у ч. 1 ст. 122 КК України: це ушкодження, яке не лише не є небезпечним для життя потерпілого, а й воно не є небезпечним для життя в момент спрочинення.

Поза увагою українських учених залишаються окремі статті КК України, які потребують комплексного дослідження злочинів проти здоров'я особи. Саме тому постала необхідність проведення спеціального дослідження кримінально-правової охорони здоров'я особи від злочинних посягань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хилюк С. В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання Особливої частини) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія ; кримінально-виконавче право» / Хилюк С. В. – Л., 2007. – 304 с.
2. Брыч Л. П. Преступления против здоровья и против безопасности жизни и здоровья по законодательству Украины / Л. П. Брыч – Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 116 с.
3. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності / Коржанський М. Й. – К. : Юрінком, 1996. – 144 с.
4. Сташис В. В. Особа – під охороною кримінального закону / В. В. Сташис, М. І. Бажанов. – Х. : Право, 1996. – 224 с.
5. Борисов В. И. Преступления против жизни и здоровья : вопросы квалификации / В. И. Борисов, В. Н. Куц. – Х. : Консул, 1995. – 104 с.
6. Данилевский А. О., Болдарь Г. Е. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи : проблеми кваліфікації та відмежування від суміжних складів злочинів : [наук.-практ. посіб.] / А. О. Данилевский, Г. Е. Болдарь. – Луганськ : Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. Ю. Дідоренка, 2011. – 152 с.
7. Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія ; кримінально-виконавче право» / Байлов Антон Володимирович. – Х., 2004. – 200 с.
8. Уварова Н. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія ; кримінально-виконавче право» / Н. В. Уварова. – Дніпропетровськ, 2012. – 213 с.
9. Запобігання катуванням : [моногр.] / В. В. Коваленко, А. О. Червяцова, О. Н. Ярмиш. – К. : Атіка, 2010. – 160 с.
10. Михайлов В. С. Кримінальна відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби : соціальна обумовленість та склад злочину : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія ; кримінально-виконавче право» / В. С. Михайлов. – Х., 2011. – 20 с.
11. Корнієнко Є. В. Кримінально-правова характеристика зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія ; кримінально-виконавче право» / Є. В. Корнієнко. – К., 2013. – 17 с.